

דבר העורך

בגיליון 22 של גילוי דעת רואים אור שלושה מאמרים, מסה ושתי ביקורות ספרים. שלושת המאמרים עוסקים בשינויים הדרמטיים המתחוללים במרחב הדמוקרטי של ישראל – שינויים הבאים לידי ביטוי בכמה תחומים מרכזיים: הצרת מרחבי חופש הביטוי והיכולת האזרחית לפקח על השלטון, פגיעה בהפרדת רשויות השלטון ובאיזון ביניהן וכן הגבלת כוחה של הרשות השופטת, לצד העצמת הרכיב היהודי על פני הרכיב הדמוקרטי בהגדרת המדינה.

במאמר הפותח מציע גל אמיר להבין את המחלוקת העומדת ביסוד המחאה האזרחית של שנת 2023 באמצעות הבחנה בין שתי גישות למושג הפוליארכיה בציבוריות הפוליטית הישראלית. מצד אחד ניצבים הממשלה וציבור התומכים בה, הנוקטים לטענת אמיר גישה של אחריות אנכית. גישה זו מתבטאת במחויבות של הנבחרים לציבור הבוחרים, ולמעשה במימוש העיקרון הדמוקרטי של הכרעת הרוב. מנגד, ניצבת "המחאה" התובעת אחריות אופקית. אחריות זו עניינה בקיום מערכת איזונים וכלמים שיבטיחו את מימושם של שני עקרונות: ליברליזם, כפי שמשתקף בהגנה על זכויות אדם, ורפובליקניזם, המגולם במחויבות לטוב המשותף. עיקר המאמר מיוחד להבהרת גישתה של המחאה באמצעות המושג "גניאולוגיה קונטקסטואלית". המאמר מציג טיעון שלפיו יש להבין את המאבק נגד ההפיכה המשטרית כמתמקד בחולשתם של שני עקרונות אלה כיום, ובצורך לחזקם.

במאמרה כיצד תורמת מערכת החינוך למשבר הדמוקרטיה בישראל טוענת עירית הרבון שאת הפרקטיקות להגנת הזהות היהודית אפשר לנתח על פי תיאוריית הסקיריטיזציה של אסכולת קופנהגן, ולפיה תופעה אזרחית מסוימת ממוסגרת כבעיה ביטחונית, ומוגדרת איום קיומי שיש להתמודד עמו באמצעים החורגים מגבולות "הפוליטיקה הרגילה". הסקיריטיזציה של החינוך מעצבת שיח חינוכי המציג את החולקים על אידיאולוגיית הממשלה כאויבים פנימיים החותרים תחת זהותה היהודית של המדינה. ארבעת הביטויים המרכזיים של שיח זה הם: במקצוע האזרחות; בהגבלת חופש הביטוי בבתי הספר ובתוכניות לימודים; במדיניות בנושא חיים משותפים בין קבוצות במדינה; ובהדתה. האופן שבו מתרחשת הסקיריטיזציה באמצעות מערכת החינוך מעודד לפעולה את קהל היעד של הסקיריטיזציה – בעיקר ההורים וארגוני ימין – ומשליך אף על הדמוקרטיה בישראל. הרבון טוענת

כי קהל זה לא רק מקשיב לשיח הסקויריטיזציה ומקנה לו לגיטימציה, אלא שהוא עצמו נעשה "שחקן סקויריטיזציה" אקטיבי המפעיל לחץ "מלמטה למעלה" על מערכת החינוך ועל מורים, שנתפסים ככאלו שאינם מיישרים קו עם התהליך. כך, הורים וארגוני ימין משתיקים מורים; כך, מזמנים מורים ומנהלים "סוררים" לשימועים; כך, מבטלים מפגשים עם הורים שכולים ועם ארגוני זכויות; וכך צעד אחר צעד רוחשים התהליכים מתחת לפני השטח.

במאמר השלישי בגיליון מציע דרור בונדי פרשנות חדשה לאחד מרכיביו היסודיים של הנרטיב ההיסטורי הציוני-יהודי, שהוא גם מושג מפתח באופן הבנתו של הציבור הרחב בישראל את זהותו, ומכאן אף את המציאות הפוליטית, החברתית והתרבותית במדינה. דרך ניתוח פרשנותו של אברהם יהושע השל את המושג "העם הנבחר" מציג בונדי פרשנות ליברלית, דמוקרטית ולא-מסגרת לנדבך מרכזי של הסדר העולמי היהודי-ציוני, וזאת מתוך מסגרת המחשבה היהודית עצמה. בונדי מביא את השל, מההוגים והפעילים היהודים המרכזיים במאה ה-20, מעט קרוב יותר לקהל קוראי וקוראות העברית, בהאירו היבט מעניין של הגותו בשיטתיות ובכלים אקדמיים, בתרומתו להעשרת השיח הנרטיבי-זהותי ומשום הרלוונטיות של הנושא לשיח הפוליטי בישראל, בייחוד בעת הזאת.

במסה שחיברה חגית מישר-טל היא מנתחת בעין ביקורתית את ההשפעה הפוטנציאלית של ChatGPT על הלמידה וההוראה. מישר-טל בוחנת את האפשרויות והאתגרים שמציגים כלי הבינה המלאכותית היוצרת ללומדים ולמלמדים בהיבטים של כתיבה כאמצעי למידה, אסטרטגיות להערכת מידע, פיתוח מטלות ביצוע והערכת לומדים. מישר-טל קוראת לשימוש אחראי ואפקטיבי ב-ChatGPT, הדורש הן מהתלמיד והן מהמורה רמות חדשות וגבוהות יותר של חשיבה ביקורתית, מקוריות ויצירתיות.

שני מאמרי ביקורת הספרים החותמים את הגיליון חורגים מ"הכאן והעכשיו" של המאמרים המחקריים. אחמד אגבאריה קרא את הספר טרילוגיה על אפלטון ואריסטו המביא לקוראי העברית שלושה חיבורים של אל-פאראבי, מגדולי הפילוסופים המוסלמים שחי במאות 9-10 לספירה. התרגום הוא חלק מפרויקט גדול שהמתרגם והחוקר יאיר שיפמן מתמסר לו בשנים האחרונות, ובו פרסם תרגומים לחיבורים ולכתבים נבחרים של גדולי הפילוסופים המוסלמים במאות 10-12 לספירה.

אגבאריה רואה בספר חלק ממפעל בעל חשיבות עבור כל החפץ ללמוד על הזיקה ההדוקה שהתקיימה בין שתי הפילוסופיות, האסלאמית והיהודית. הוא סבור שתרגומו של שיפמן לטרילוגיה בהיר, קולח ונגיש לקהל מודרני דובר עברית, אך עם זאת מצביע על המחיר המשתקף לעתים באי־דיוקים ובחוסר עקביות ביחס לכמה מהמושגים המקוריים בערבית.

הגיליון נחתם בביקורת של עתליה שרגאי על ספרה של עמליה שחף ילדות במרחב רדיקלי: סיפורם של ילדי דור המייסדים בחברון, 1968–1971. לפי שרגאי, הספר משלב אמפתיה וביקורתיות ועושה שימוש מיטבי בתיאוריות גלובליות של לימודי תרבות להבנת סיפורי ישראל מאוד. ככזה הוא יכול לתרום זווית מקורית ומעניינת לקורסים על החברה והפוליטיקה הישראלית, אך גם להוות חומר קריאה למעוניינים להבין את החברה שכתוכה הם חיים.

**ד"ר מעין מזור,
עורך כתב העת**